

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ש"ק פ' שופטים תש"פ

כיבוד אב ואם ע"י נתינת צדקה לאחר מיתתם

כ' בהל' יוהכ"פ (סי' תרכ"א ס"ו) נהגו לידור צדקות ביום הכיפורים בעד המתים, ויש להסתפק כמה ספיקות בזה: א. היאך יכול לזכות המת לאחר מיתתו כאשר הוא חפשי מן המצוות, ב. כשאמרו חז"ל שיש מצוה של כיבוד אב לאחר מיתתו, מכבדו בחייו ומכבדו במותו, אם נתינת צדקה מזכה את המת, האם בנו חייב ליתן צדקה לע"נ אביו מדין כיבוד אב, וא"כ למה "נהגו" לידור לצדקה לע"נ הנפטרים רק ביוהכ"פ (וכן בשאר רגלים), ולא כל יום.

נודרים לצדקה ביוהכ"פ עבור המתים

הב"י בהל' יוהכ"פ (סוסי' תרכ"א) הביא בשם המרדכי (יומא פ"ח סי' תשכ"ז) דמה שהורגלו לידור צדקה ביוהכ"פ עבור המתים, יש להביא ראיי" מהספרי (שופטים פסקא ר"י), דתניא בפרשת עגלה ערופה (פי' שופטים כ"א ח') "כפר לעמך ישראל" – אלו החיים, "אשר פדית" – אלו המתים, מלמד שהמתים צריכים כפרה, והוסיף הדרכי משה בשם המהר"י ווייל (סי' קצ"א) דלכן נקרא יום הכיפורים בלשון רבים, לחיים ולמתים. עוד הוסיף הב"י שם, דמבואר ברוקח (סי' רי"ז ד"ה ומה) שיש אסמכתא למה שפוסקין צדקה עבור המתים ביוהכ"פ, מדכתיב בסוף פ' תצוה (לי יי) "וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר", וסמך ליה בריש פרשת כי תשא "ונתנו איש כופר נפשו לה", ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעבורו, אלא ה' בוחן לבות החיים והמתים, אם אותו המת בחיים הי' נותן צדקה, ואם הי' עני אותו המת, אך לבו בטוב, והי' נותן אם הי' לו, אז תועיל לו קצת, כי החי יוכל לבקש להקל דין המת כדוד על אבשלום (סוטה י:): ..... אבל אם נתן בעבור רשע אינו מועיל, ונותנים לכבוד המתים שהצדיקים מליצים על צאצאיהם (וע"ע במ"ב סוסי' תרכ"א שהביא חלק מהני"ל).

בזכות הצדקה שנותנים לע"נ המתים הם מליצים ומתפללים על צאצאיהם

הרי מבואר חידוש בדברי הרוקח, שאם נותנים צדקה לטובת המתים, לא רק שנתנתו מועילה לנפטר, אלא הצדיקים מליצים על צאצאיהם, וכ"כ גם בספר חסידים (סי' תתשע"א), שעל ידי שמתפללין ונותנין צדקה עבור המתים, גם הם מבקשים רחמים עלינו, ומועילה תפילתם לעניני עוה"ז, אבל לנשמות אחרים אין המתים יכולים לבקש עבור חבריהם, וכ"כ בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' מ"ט).

מעלת הצדקה לטובת הנפטר

עוד מבואר במדרש תנחומא (האזינו סי' א') וז"ל לכן רגילין להזכיר נשמות המתים בשבת שלא ישוּבו לגיהנום, שכן איתא בתורת כהנים: "כפר לעמך ישראל" – אלו החיים, "אשר פדית" – אלו המתים. מכאן שהחיים פודין את המתים, לכך אנו נוהגין להזכיר את המתים ביום הכיפורים, ולפסוק עליהם צדקה, שכן שנינו בתורת כהנים, יכול משמתו לא יועיל להם הצדקה, תלמוד לומר "אשר פדית", מכאן כשפוסקים צדקה בשבילם, מוציאים ומעלים אותן כחץ מקשת עכ"ל.

הרי מפורש שהצדקה מועיל לטובת הנפטר, והב"י בהל' שבת (סוסי' רפ"ד) הביא בשם השבלי הלקט וז"ל מה שנהגו להזכיר נשמות ולפסוק צדקה (אחר קרה"ת בשבת), מצאתי בשם ה"ר שניאור, שמעתי שיש בדרש "כפר לעמך ישראל" – אלו החיים, "אשר פדית" – אלו המתים, מגיד שהמתים

צריכים כפרה וכו'. ונראה דעל זה סמכו העולם בהא דאמרינן פ"ק דקידושין (ל"א:), אומר הריני כפרת משכבו תוך י"ב חודש, שמע מינה דמתכפרים המתים בחיים, בגופם וה"ה בממונם עכ"ל.

ביאור הרשב"א היאך יכול הבן לזכות את אביו לאחר מותו

אבל יש לציין שבשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' מ"ט) נשאל: הרי שנינו בסנהדרין (ק"ד.) ברא מזכה אבא, ואבא לא מזכה ברא, וקשה טובא דהרי שנינו בע"ז (ג.) מי שהכין בערב שבת יאכל בשבת, מי שלא הכין בערב שבת, איך יאכל בשבת, וא"כ היאך יכול הבן לזכות את אביו. עוד שאלו את הרשב"א, אם האב אינו מזכה את בנו, למה אנו תמיד מזכירין זכות אבות, ואדון הנביאים אמר "זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב".

הרשב"א תי' שאם מוליד בן צדיק, עובד אלוקים, נראה כאילו מסיבובו הוא עובד אלוקים, שהוא הביאו לעולם להיות צדיק, והוא החפץ הנמרץ שהיה אברהם אבינו חפץ ומתאוה ומבקש מהשי"ת, שיתן לו זרע יעבדנו, לא להיות יורש עושרו ונחלתו, רק לכוונה שאמרנו, כי זהו תכלית כל שכר האדם, שישאר ממנו בעולם הגשמי עובד אלוקים, ואז נראה לו כאילו הוא בעצמו העובד, ואינו מת אלא חי, שהוא הוליד מי שעובד להשי"ת. ועל כן ראוי באמת שיזכה האב בזכות הבן, אבל האב למה יזכה את הבן בנפש, והאב אינו חלק מן הבן ולא מסובב ממנו, לא בגוף ולא נפש, א"כ מה יועיל זכות האב לבן. וסיים הרשב"א דבכל זאת, אם נותן צדקה או מתפלל בעד מי שנפטר, מועיל למת, ולכן נהגו ליתן צדקה עבור המת, ומה שאמרו מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, היינו רק לגבי מה שהאדם עושה בעצמו, דלאחר מיתתו אינו יכול לעשות יותר לעצמו, לשנות תגמול נפשו להוסיף או לגרוע.

הרי מבואר כמה פרטים ברשב"א: א. כל המעשים טובים של הבן מועילים לנשמת אביו, לפי שהוא גרם לבן הזה שיהיה בעולם. ב. אם נותן צדקה עבור המת, אפילו אם אינו בנו, מועיל למת. ג. הא דאחז"ל מי שטרח בערב שבת וכו', היינו מה שאדם עושה לעצמו, דלאחר מיתתו כבר אינו יכול לעשות לעצמו, אבל אחרים יכולים לזכותו.

שיטת הספר חסידים במי שמקבל מעות ממה שהשאר הנפטר

הרי מבואר ברשב"א שאם נותן צדקה עבור המת, אפילו אם אינו בנו של הנפטר, בכל זאת מועיל למת, ובספר חסידים (סי' רמ"ב) כ' וז"ל הנהנה מן המעות שהניחו לזכר נשמת המתים בתוך שנה לפטירתו, צריכים הנהנים ממנו לומר "והוא רחום יכפר עון, בזאת ההנאה שאני נהנה על אודות פלוני ב"ר פלוני, וחטאתו תכופר, ונפשו בטוב תלין על גורל הצדיקים בטוב שמטיבים לו בעדו, ורוחו תרגיע בחלק הטובים", ואח"כ יאמר והוא רחום יכפר, ולנקבה יאמר בלשון נקבה, ואם הוא ובני ביתו נהנים, יאמר בהנאה שמהנים אותנו בעד נפש פלוני עכ"ל.

שיטת רב שרירא גאון שאין נתינת צדקה מועיל לטובת נפטר שאינו אביו

אבל בשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' תקל"ט) מובא תשובת רב שרירא גאון, שכתב שעונש שאדם חייב למקום, כיון שעבר על המצוה, אין בידי אנוש להקל אותה ממנה בודאי, ואין מעלתו וגדלותו מזיו השכינה אלא לפי מעשיו שלו עצמו, ואפילו כל צדיקי עולם ביקשו עליו רחמים וכל צדקות נעשו לזכותו, אין מועילים לו בזאת. ומה שנהגו בקצת מקומות לזכור המתים (כמו תפילת יזכור) מצאנו לו סמך, אבל באמת אין בכח החיים לכפר על המתים. הרי מבואר דס"ל דלא שייך לנדור לצדקה לטובת מתים אחרים, דלא כשיטת הרשב"א וספר חסידים הנ"ל.

שיטת מהר"ם חלאווה דאין תועלת לנפטר כשאחרים נותנים צדקה לזכותו

בשו"ת מהר"ם חלאווה (סי' י"ז) ג"כ נדרש לשאלה ששאלו את הרשב"א, וכתב וז"ל אין ספק בדבר כי לא יועיל ולא יציל מה שיעשה בשביל אדם אחר מותו, כי כל אדם נידון לפי מה שהוא בעת מותו, כי לפי מעלתו והשגתו כשתפרד גופו מנפשו, ישיג תועלת ויזכה לאור באור החיים, ואין לה תוספת מעלה ותועלת במה שיעשו אחרי כן להועילו ולהצילו מצרתו, וכבר אמר מבאר זה הענין בחכמתו: "כל אשר תמצא ידך בכוחך עשה, כי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאלו אשר אתה הולך שמה" (קהלת ט' י"ז) עכ"ל.

בסוף התשובה כ' ומה שבא באגדת חלק (סנהדרין ק"ד). אבא לא מזכה ברא, ברא מזכה אבא, אין אברהם מציל את ישמעאל ואין יצחק מציל את עשו (עי' תוי"ט ביומא ל"ח: ד"ה מעשה), שנראה מתוך זה שהבן מציל את אביו במקצת, וכמו שנראה במעשה דר' עקיבא (כלה רבתי פ"א), וכמו שבא פ"ק דקידושין (ל"א:). היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא, אלא כך אמר אבא מארי הריני כפרת משכבו. הרי שהצריכו לבן לומר כך מפני שימצא אביו תועלת בכך להקל עונשו, כל זה אמת ומשפט שהדין כך הוא נותן, כי אחר שהוא נטע צדיק עץ חיים עושה פרי, הצדיק יצדיק לרבים, יש לו שכר אמת יצילנו מרעתו במקצת, **כאשר תצילנו צדקה שנדר לתת אחרי מותו**, אבל אין לו דרך אחרת של הצלה בכל מה שיעשה אחר בשבילו אחריו. הרי מבואר בדבריו דס"ל, דאע"פ שבנו יכול לזכותו, אבל אם אחרים יתנו צדקה בשבילו, לא יועיל לו מאומה.

שיטת הפוסקים בענין צדקה לטובת מת שאינו אביו

להלכה כ' המ"ב בה"ל יוהכ"פ (סי' תרכ"א סק"יט) דינן נ"מ בין אם נותן צדקה לטובת אביו שנפטר או לטובת נפטר אחר, דאם הוא לטובת נפטר אחר, כ' המ"א (סק"ו) דאמרינן, אילו היה חי היה ג"כ נותן צדקה, ואפילו אם היה עני, היה טהור לב ורוצה ליתן, אבל אם היה רשע, אינו מועיל אא"כ התוודה קודם מותו, אבל מסתבר לומר שאם הבן נותן לצדקה בעד אביו, מועיל להקל דינו בכל אופן, כיון דברא מזכה אבא.

רבינו החפץ חיים זצ"ל הביא (אהבת חסד פט"ו בהג"ה ד"ה והנה באמת) בשם בנו של השלי"ה הק' (בספרו יש נוחליו) וז"ל העושה צדקה בשביל נפש המת, בודאי הוא עושה הצלה גדולה ונחת רוח לנשמתו עכ"ל.

צדקה עבור נשמת גוי שנפטר

בשו"ת קנה בושם (חי"ג סי' פ"ה) כ' דלכו"ע אינו מועיל כלום אם נותן צדקה עבור גוי שמת, אפילו אם הוא מחסידי אומות העולם, והסביר דהסיבה שהצדקה מועלת עבור המתים, היינו משום שהקב"ה מצרף מחשבה למעשה (קידושין מ.), שאילו היה חי היה נותן, משא"כ בגוי שאין הקב"ה מצרף להם מחשבה למעשה כמבואר בתוס' שם (ל"ט: ד"ה מחשבה) בשם הירושלמי, וא"כ כש"כ דאין מעשה הזולת נחשב לו כאילו עשה בעצמו, אע"פ שאם היה עתה בחיים חיותו היה עושהו. והוסיף עוד סברא, הרי מפורש בש"ס ופוסקים, דכל עיקר טובתם של הגויים להפריש צדקה לטובת עם ישראל, רע להם לישראל, וא"כ איך יעלה על הדעת שיהודי ינדב נדבות לטובת הגוי כדי שיהיה נחשב בזה כאילו הגוי בעצמו הוא הנדבן, כאשר עי"ז יגרום רעה ח"ו לכלל ישראל.

הרי מבואר, דלהלכה קיי"ל שאם הבן נותן צדקה לטובת נשמת אביו או אמו, בודאי הם יזכו בשמים ליהנות יותר מזיו השכינה בעקבות נתינתו, וא"כ עדיין יש לדון אם הבן מחוייב לעשות כן מדין מצות כיבוד אב ואם.

מקור למצות כיבוד אב לאחר מותו

שנינו בקידושין (ל"א:). ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במותו, ומפורסם המדרש (בראשית רבה פר' צ"ו) וז"ל ועשית עמדי חסד ואמת, יש לך אדם שהוא מכבד את אביו, פעמים מפני היראה, פעמים מפני הבושה, אבל לאחר מיתה, חסד של אמת הוא", והכי שנינו במס' שמחות (סוף פ"ט) "המכבד אביו ואמו במותו, כאילו כיבדן בחייהו, משום שהמכבדן בחייהו משום יראה ומשום ירושה, והמכבדן במותו אין מכבדן אלא לשם שמים עכ"ל.

האם מצות כיבוד אב לאחר מותו מדאורייתא או מדרבנן

והנה נחלקו הראשונים ואחרונים אם מצות כיבוד אב לאחר מותו הוא מדאורייתא או רק מדרבנן. מצד אחד מביאים ראיי' שהיא מדרבנן מהמבואר בירושלמי במו"ק (פ"ג ה"ח) שעל אביו קורע ומגלה את לבו "מפני שבטלה ממנו מצות כיבוד", ומביאים עוד ראיי' מהירושלמי בקידושין (פ"א ה"ז) דאמר ר' אבין אחר פטירת הוריו, "פטור אני מכיבוד אב ואם", ועוד מהמבואר בפסחים (נ"ו.) שחזקיהו

המלך גירר עצמות אביו על מטה של חבלים, ועוד מהמבואר בקידושין (ל"א:). שרב אסי לא יצא להקביל פני ארונה של אמו.

ראיי' שמצות כיבוד אב ואם לאחר מותם היא מדאורייתא

אבל רוב הפוסקים ס"ל שהיא מצוה מה"ת גם לאחר מיתת אביו ואמו, ומביאים ראיי' מלשון הגמ' "מכבדו בחייו מכבדו במותו", ולא כ' שיש נ"מ בין החיובי כיבוד, וגם השו"ע והנו"כ לא כ' נ"מ בזה, ואדרבה תוס' בכתובות (פ"ו. ד"ה פריעת) והרא"ש (שם פ"ט סי' י"ד) נקטו שמצות היתומים לפרוע חוב אביהם היא מה"ת, אלא שאין כופין ע"ז, וכן פסק הסמ"ע (ח"מ סי' ק"ז סק"א), ועכצ"ל שהמצוה לכבדם לאחר מותם היא מה"ת.

כיבוד אב משל אב לאחר מותו

אבל עדיין יש מקום לדון בזה, דהא קיי"ל, כיבוד אב משל אב ולא משל בן, וא"כ לכאורה א"ל לחייב הבן ליתן צדקה לע"נ אביו, אא"כ נאמר דבאופן שקיבל ירושה שונה, אבל כבר דן בשו"ת רע"א (ח"א סי' ס"ח) באריכות בענין זה, ובסוף התשובה כ' וז"ל וצ"ע לדינא במצוה לבניו דבר שיש בו חסרון כ"ס ממון הירושה, אם צריכים לקיים הצוואה (פ"י משום דכיבוד אב משל אב ולא משל בן), וההיא דהניח להם רבית דבר מסויים, י"ל דהתם הוי זילותא דאביו, אבל מדין כיבוד י"ל דלא מחייבי וצ"ע עכ"ל. אמנם בעצם ספיקת רע"א, בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' נ"ב, ויותר בח"ב סי' רכ"ד סקט"ז) הוכיח שאם האב ציווה בזמן שהנכסים עדיין היו ברשותו, אין זה נחשב "משל בן". בכל זאת אם הנידון של כיבוד אב לאחר מותו אינו משום צוואתו בחייו, אלא בדבר אחר, כגון שיגרום לו נזק אם יצטרך להתפלל לפני העמוד, פסק בשו"ת דברי מלכאל (ח"ד סי' צ"ו ד"ה ע"ד) שאינו חייב, כיון דכיבוד אב משל אב ולא משל בן.

אבל בלא"ה יש לדון דאפשר חייב ליתן צדקה לע"נ אביו גם אם לא קיבל ירושה, דהא קיי"ל שאם אביו הוא עני, לא אמרינן שהבן פטור מלהביא לו אוכל משום שכיבוד אב משל אב, אלא הוא חייב להביא לו בכל אופן, וא"כ תיפו"ל שלאחר מיתתו אביו הוא עני כיון שכבר אינו יכול לקיים מצוות. אבל זה אינו, דהרי החיוב ליתן לאביו שהוא עני, לרוב הראשונים אינו מדין כיבוד אב, דהא קיי"ל דכיבוד אב משל אב, אלא החיוב הוא משום צדקה (ע"י רמ"א יו"ד סי' ר"מ ס"ה, וש"ך סק"ו וט"ז סק"ו שם), אלא דא"כ, אפשר בנו חייב ליתן צדקה לעילוי נשמתו אע"פ דקיי"ל דכיבוד אב משל אב.

בכל אופן יש להעיר, שלא מצאנו שחייב ליתן סכומים גדולים, אלא העיקר שיתן משהו כל יום, ובזה יקיים מצוה כל יום, וע' בפלא יועץ (ערך כיבוד אב) שכתב וז"ל לא יגרע אפילו יום אחד כל ימי חייו מליתן צדקה עבור נפש הוריו עכ"ל (מש"כ שם שכל ימי חייו יתפלל ויאמר קדיש לע"נ הוריו, כ' בשו"ת שבט הלוי ח"ג סוסי' קס"ה דכיון שאצלנו בני אשכנז אין נוהגים כן, אין לעשות דבר התמוה לרבים). גם זכינו לראות שמרן בעל אילת השחר וצ"ל היהרגיל כל יום לפני התפלה ליתן צדקה לע"נ הוריו.

סיכום לדינא

תבנא לדינא, מי שנותן צדקה לע"נ הוריו, מקיים מצוה דאורייתא של כיבוד אב לאחר מיתתו, אבל הפוסקים לא הזכירו שחייבים לעשות כן כל יום, רק שנהגו לידור לצדקה לע"נ ביוהכ"פ ובשלש רגלים בזמן אמירת יזכור, ומוכח מכל מה שכתבו בענין נתינת צדקה בזמן שאומרים יזכור, דאע"פ שההורים יש להם זכויות בכל המצוות שהצאצאים מקיימים, מ"מ כשנותנים צדקה במפורש לעילוי נשמתם, הם מקבלים הרבה יותר זכויות.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א באתרנו:
<http://pninim.co.il/> תחת הלינק: **שיעורי הגאון רבי יום**

טוב זוגר